

példaadó életével tanít és nevel minket. Ez az oka annak, hogy amint Scsipacsov, a kiváló szovjet költő, a budapesti Petőfi-ünnepségen tartott beszédében mondotta, »a világon egyetlen egy ország sem népszerűsíti annyira a zseniális magyar költőt, mint a Szovjetunió«. Ezért írhatta Tyihonov a 48-as magyar forradalom centenáriuma alkalmából, hogy »ha a magyar népre gondolunk, megjelenik előttünk a szeretet és tisztelet dicsfényében Magyarország legnagyobb költője, Petőfi, a költő-forradalmár és katona.« Meghatóan mondja Levik, Petőfi egyik legjobb fordítója: »Mélységes hálát érzek a magyar nép iránt, hogy ilyen embert adott a világnak«.

Petőfi Sándor költészete — melynek népszerűsítéséhez a centenáriumi év jelentősen hozzájárult, — új kapoccsal fűzi még szorosabbra a Szovjetunió népei és a magyar nép közötti testvéri barátságot.

HORLAI GYÖRGYNÉ:

Az elveszett alkotmány

»Az elveszett alkotmányt« Arany furcsa, torz elsőszülöttjének, szinte fiatalkori botlásának tekintette az irodalomtörténet. Ennek az értékelésnek kiindulópontján Vörösmarty áll, aki szerint olyan »Az elveszett alkotmány« nyelvezete, mintha irodalmunk vaskorában élnénk.

Móricz Zsigmond »Arany János írói bátorsága« c. cikkében élesen támadja ezt a felfogást és kiemeli az esztétikai ítélet mögött rejtőző politikai tartalmat. »Az elveszett alkotmányra« és Petőfi »Apostolára« — mondja, — kijelentette az irodalomtörténet, hogy rossz vers és ezzel elintézte. Lázító volt a hangja, ezért akarták esztétikai vonalon megsemmisíteni. A díjat is csak azért kapta meg, mert versenytársai számba sem jöhettek, azonkívül a robbanóanyag egy csomó eposzi kellékebe volt csomagolva. Móricz hiányolja az írói állásfoglalást, szerinte Arany nem látta meg, hogy nagy dolgok folynak, nem volt vatesz, hős, nem volt politikai egyéniség. Móricz nem veszi itt figyelembe, hogy 1848-ban — mint Révai mondja — ugrásszerű változás történt, tehát Arany, a konstatáló költő, nem láthatta 45-ben, hogy milyen nagy dolgok vannak készülöben. Ami Arany állásfoglalását illeti »Az elveszett alkotmányban«, nem állja meg a helyét Móricz felfogása, hogy Arany »nem adta át magát semminek. Fölötte maradt mindenik iránynak...«.

Lukács György »A százéves Toldi« c. tanulmányában kiemeli Móricz tanulmányát, mint amelyik, nagyon helyesen, nagy súlyt helyez »Az elveszett alkotmányra«, de megállapítja azt is, hogy Móricz képe Aranyról nem igazságos. Nem veszi figyelembe az Aranyban élő paraszti érzést és nem idézi az eposz végét, ahol Arany a »kicsinyek és együgyűek«-ben jelöli meg az új élet forrását.

Nézzük meg először, mit mond a költő erről a kérdésről levelezésében:

1845 VII. 1-én így ír Szilágyi Istvánnak: »Mit írjak e darázs-fészekről itt? Pöff és puff; civódás, mint quondam, cannibalizmus, mint quondem. Én elszigeteltem magamat tőlük. Családomnak, hivatalomnak élek s néha literatúrában dilettánszkodom. A tisztváltozás igen nagy szemeket nyitott; az értelmiség itten a konzervativizmus mellett nyilatkozott. »Aki G.-t nem szereti, azt a f-e stb.« Én magam most is szabadelvű vagyok, de fájdalommal hat rám érezni, hogy nincs e *megyében* elvrokonom. Meglehet, nekem különös fogalmaim vannak a szabadelvűségről. Ha, mit nem remélek, ön valaha egy firkát olvasna Vadonfi Bertalantól, abból hozzávethetne politikai hitvallásom-

hoz.« (Ezen az álnéven írta »Az elveszett alkotmányt«). Ugyancsak »Az elveszett alkotmánnyal« kapcsolatban írja 1846. II. 22-én szintén Szilágyi Istvánnak : »Hogy a kortesség rút szenvedéle nemcsak a félbarmok, hanem az egészen tudósok között is dúl, fájdalmas érzeni. De elcsüggedni minék? Nem mindíg kendtek lesznek a bírák« — mondja a szalontai pór. Még 55-ben írt, különben elég óvatos önéletrajzában is így nyilatkozik »Az elveszett alkotmányról« : »Csak magán időtöltésből kezdék abba, hogy kiöntsem bosszúságomat, mire más terem nem igen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz.« De nemcsak Arany szubjektív nyilatkozatai, hanem maga az eposz is világosan beszél költője pártosságáról, népi szemléletéről.

Az 1845-ös bihari tisztújítás visszaélései ihlették meg Aranyt »Az elveszett alkotmány« megírására. Érdekes, hogy az apolitikusnak beállított költő mennyire tisztában volt minden napirenden levő politikai kérdéssel, milyen pontosan és helyesen látta a különböző rétegek viszonyát ezekhez a kérdésekhez. Három pártot szerepeltet : maradit, haladót és ingadozót. Lássuk, kik tartoznak ezekhez a pártokhoz :

»Egyik az ősmagyarok nemadózó pártja : tapasztalt ősz öregek, nagybirtokosok, grófok, haditisztek, consiliárusok (mindhárom fajja ezeknek), táblabírók és szolgabírók, közbirtokosocskák, végre a romlatlan címerleveles rokonoknak szép szót megfogadó, jogokat védő sokasága. Másik a hígvalejű szóhátsók zajtele pártja : kik miután magukat vagyonoktól *megszabadították* most *szabadelvűknek* szeretik hánytatva nevezni. Máskép pórkerülő prókátorok, elszabadított gazdai tisztek, bünkereset sujtotta uracskák, pusztult földesurak, kitagadt fiak, irnok őcséim, konyhai látogatók, hervadt rózsák fizetéses pillangói : rövid szóval mindennemű serge a békételenek, szeleburdiak és fecsegőknek ; nem kis része pedig honorációrak : tudományos kántorok és jegyzők s több ily kapa-unta parasztkok. E két párt közepett vala még egy ingadozó párt, mely, mint színehagyott posztó, kétes, ha piros, vagy zöld volt-é hajdan : most illeszd bármí színűhöz, egyformán veti arra tökélytelen árnya fakóját.«

A különbség a két párt között csak az, hogy a maradiak gazdag, a haladóak pedig tönkrement nemesek. Az elsők védik amijük van, az utóbbiak pedig politikán keresztül akarnak valamihez jutni. A két párt égi protektorai Armida és Hábor házastársak ; ebben is kifejezésre jut, hogy az ellentétek mintegy »családon belül«, a nemességen belül zajlanak le. És a nép? Az öreg jobbágyot látjuk az eposz kezdetén hazaballagni úri dologról

»Évei számát s a törvény-tiltotta botokból
Csak vagy húszat emelve legörnyedt háta gerincén
Óhajdúságának egésznapí úri kegyéből.«

»Hadd ballagjanak ők ; nincs semmi közöm velök.« Nem róluk lesz itt most szó. Az eposz hőse Rák Bende, kinek Aeneas modorában elmondott életrajza ren ek szatírája a korabeli nemesi életnek. A szatírárt még élesebbé teszi az a magátólértétdő, természetes hang, mellyel Bende a legvérlázítóbb

dolgokat elmeséli. Apja főtáblabíró volt, őt magát a pap már mint táblabíró sorozta be az anyakönyvbe. Apja maradi volt, de nem annyira, hogy egy szeszgyárat ne alapítson. Ő ugyanis

»Első volt, ki a nép sorsát könnyíteni akarván
Megtiltá gabonát égetni kazánokon . . .«

Fiát korán megtanította káromkodni, inni és pipázni. »Kitörő zsenijét« inkább visszaszorította, mint fejlesztette, mert szerinte »az elmeifejlődés akadályt gördít a testi növésnek«. Az iskolában Bende hamar kitűnt a fiúk közül, mert ő botozott a mester helyett, utánozva a hajdút, »aki az udvarban botozott szép ünnepiséggel nyers nyakas embereket, kik apámat nem süvegeltek«. Jellemző, hogyan értékelték a műveltséget a nemesi családok : Bende elcsapatta egyik tanítóját, mert az *lovát* rosszul kezelte. A főtáblabíró halála a »Hitel« olvasása közben következett be : gutaütést kapott. Az ifjú Bende bekerült a társaséletbe, kocsikat, lovakat tartott és tagja volt »a hont felüldítendő agarászó egyesületnek«. A művelt nyugatra akart utazni, de a német kocsis nyelvét nem értve Konstantinápolyban kötött ki. Armidával való találkozásakor éppen szolgabíró akar lenni. Minden reménye megvan hozzá, hogy ez sikerülni fog, hiszen :

»Van ezer pengóm, tele torkom,
Termetem és képem ; tudok a kutyabőrös urakhoz ;
Van szép cifra szűröm, selyem üngöm, vértesi baltám,
Pengő sarkantyúm, rőfös toll a kalapomnál ;
Kostóköm egy pár száz kortespipa meg nem ijeszti,
S káromkodni tudok, cifrábban, mint a toborzó :
Így nem igen félek, hogy a főispáni figyelmet
Kortesi érdemeim, szolgálataim kikerüljék.«

Az alakok jellemzése úgy történik, hogy Arany végigviszi őket a megyei közélet porondjain és megmutatja állásfoglalásaikat az aktuális kérdésekben. A védegyeleti gyűlésen, a követutasítási gyűlésen elhangzott felszólalásokban a két alapmagatartáson belül egy sor árnyalatot ismerünk meg. Az ősz Aggdy például még a magyar ruha viselésében látja a hazafiságot, mint a II. József elleni nemesi reakció idejében látták. Helyesnek tartja, hogy a jobbágytelki nemes adózzék, de hogyan adózzon valaki — mondja — akinek számbavehetetlen falui, rétjel, legelői vannak. Gróf Pipy a védegyelet pártján van, hiszen csak a szavát adja és azt egy nemes könnyen visszavonhatja. A jobbágyfelszabadításról pedig úgy vélekedik, hogy kényszerítések a jobbágyot földje kiváltására. Van, aki azért támogatja a védegyeleti mozgalmat, mert így le fog menni a külföldi kelme ára és így ő olcsóbban hozzájuthat. Remek a kereskedőnek, Rőfésznek az alakja, aki »puha öklét törve« bejelenti, hogy a honi kelmék megérkeztek »Brünn — vagy izé, Gácsról« és a másik kereskedőnek megmagyarázza, hogy külföldi kelmét ad el magas áron, mintha hazai volna. Gróf Telivér képtelenségnek tartja a nemesek megadóztatását, hiszen elég a nemesnek a választás költségeit fedezni, a többit fizesse csak a »házsártos, lomha paraszt«, »kit csak mint a diót, törve használhat az ember«. Közös ezekben a felszólalásokban, hogy mindegyiket önző, egyéni érdek diktálja. Még a haladók, akik népi követeléseket hangoztatnak, is csak kényszeredetten, felemás módon teszik azt. Arany itt az ellenzéki középnemesség helyzetét mutatja meg, mely az Ausztriától való elszakadás érdekében szélesebb népi bázist keres. Egyedül gróf Lánghy állásfoglalásai pozitívak, a védegyelet, az azonnali adózás mellett van, és csatlakozik Erély

és Lelkesedéshez. Arany tehát bemutat pozitív alakot, méghozza éppen a haladók táborában, de egyben azt is megmutatja, hogy ez az alak mennyire nem irányító a nemesk között, mennyire nem képes előbbre vinni az ügyeket. Egy híve van Lánghynak : Lepkefy, konzervatív, arisztokrata család gyermeke aki azonban a pozsonyi országgyűlésen szabadelvűvé válik (lásd : országgyűlési ifjúság szerepe). A végén ő is ki akar állni az igaz ügy mellé, de szülei, vagyis osztályhelyzete visszarántják.

A haladás táborának tréfás seregszempléjénél megemlíti Arany

»A városbeli nép egy részét ; holmi diákok
Írnoki tisztos kart stb., szóval az ifjabb
Értelmességet, kikben még nincsen önösség.«

A márciusi ifjúság előképe villan itt meg egy percre.

Rendkívül jellemzőek a kortesbeszédék, mintegy a nemesk beszédei-
nek nyiltabb, brutálisabb változatai. Kolocintos Gábor, a maradiak kortese
megmagyarázza, hogyan kell érteni a nemes szót. Nemes az, aki mindenre
nem-mel felel. Adózzunk? Nem! Állítsunk katonát? Nem! Szolgáljunk?
Nem! Majd így folytatja :

»Utakat építsünk : minek az? Használ-e nekünk a
Jó út? Nem, rokonim! minekünk rossz utban az élet :
Mert miután beivók gabonánkat ronda zsidónál,
Pénzért kell vennünk a paraszttól ; vesszük is olcsón,
Mert hús ölnyre sem tudná vonatni a sárban.
Ám de legyen jó út : viszi más városba eladni
És minekünk itthon szemekink koppannak utána.«

Minden közgazdasági fejtegetésnél jobban megmutatja ez a néhány
sor, hogy a nemesség a haladás útjában áll. Mire való a mocsárlecsapolás.
— folytatja Kolocintos. Szükség van a mocsárra, különben nem szerepelne
a nemesi adománylevelben. Népmvelés? Minek neveljük a parasztyerekeket,
csak a nyakunkra nőnek. Börtönreform? Kinek? A parasztnak? Hiszen

»... nemes ember vagy soha nem lop
Vagy nagyon óvást lop ; de a börtönt mindenestre
Van kikerülnie mód . . .«

A maradi nemesség akkori szerepe és felfogása világosan és plasztikusan
áll előttünk ebből a kortesbeszédből.

A liberális kortes beszéde egészen más jellegű. Tudományoskodó,
sok latin szót kever beszédébe. Látszik, hogy az ő táborukban sok az elszegé-
nyedett, hivatalt viselő nemes, ügyvéd stb. Demagóg és naiv egyenlőségi
elveket hangoztat (pl : még a királyság is sorra fog járni, minden évben más
lesz a király). Nagyon lényeges ez a rész, ahol arról beszél, hogy igazság
szerint mindenkinek egyforma nagy földje kellene hogy legyen :

»Óh, de jaj így van-e az? Van-e kelmednek, Füle Péter
Több két vékásnál, noha tősgyökeres nemes ember?
Ellenben Telivér grófnak nincs falva kilenc is?«

— mondja a kortes. A haladók által hirdetett egyenlőség tehát csak a nemes-
ségen belüli egyenlőséget jelenti. Ígéretei nyomán mindenki leendő földes-
úrnak képzeletét magát és elszántan kiáll az adózás mellé — ennek érdekében.

Igen jellemző az a jelenet is, mikor a kilenckor kezdődő adógyűlésre már ötkor belépődznak a pártvezetők és a »becses uri közönség« félve, hogy a *nem-sült* tömegek körülülik a táblát. »Míg a tömeg lent veszekszik az urak érdekeiért, addig az urak a teremben csendesen elfoglalják az ő helyeiket is.

A csodavilágbeli jelenetek mindig a földi dolgokat kell hogy előrevigyék, csak annyiban élnek, amennyiben a földi harcokra kihatnak. A földön-túli világban minduntalan megjelennek nagyon is földi jelenségek: Armida lakomáján csupa idegen ételt esznek, mint akármelyik arisztokrata multságán. A vergiliusi stílusú pokolban egy ember áll és köpenyegét forgatja szünet nélkül. »Életében nagy kedve telék hasonló játékban,« most ez a büntetés. A vén Charon vámot vesz el Bendétől, hiába mutatja az nemesi útlevelét. Semmiféle földi folyónál való átkelésnél nem tudta volna olyan neveltségessé tenni a nemesi útlevelet a költő, mint amilyenné az a Styx-nél vált. Látott Bende a pokolban a hon sorsán elkeseredett hazafiakat, akik amint ittak a Léthe aranypénzben és érdemrendben bővelkedő vízből, azonnal elfelejtették a haza bánatát. A földi dolgok földöntúli fonák képe a legélesebb szatírára adott lehetőséget. Ennek kedvéért hurcolja végig Arany az allegorikus alakokat a költeményen. Még így is, még mint szatíra is terhére látszanak lenni az írónak. A velük való foglalkozás közben mondja:

»Nagy baj a költőnek, mondom, ha megunta teremtett
Jellemeit maga is s velők egy hajlékba szorulván
Nem tud azokról már érdeklőt mondani semmit.«

A megoldásban Arany tisztánlátása, népi szemlélete nyilvánul meg. Egy pillanatra sem esik abba a hibába, amibe igen sok költőtársa: nem azonosítja a romlott, pusztulásra ítélt nemesi osztállyal az egész nemzetet, nem következteti ennek szükségszerű pusztulásából az egész nemzet pusztulását.

Hábor és Armida elpusztítják egymást és hamvaikból új, tiszta allegorikus alakok, Erély és Lelkesedés kelnek ki. Ez a megoldás Arany paraszti vágyalmát tükrözi: a nemesek egymást pusztítják el és aljasságuk, önzésük romjain új élet indul. Elpusztulnak, eltűnnek azok, akik csak névben voltak szabadelvűek, akik visszaéltek a legszentebb szóval, a szabadsággal, amint a költő mondja. Ha eddig nem derült volna ki, ebből magából is világos, hogy Arany nem a szabadelvűséget gúnyolja ki, hanem a szabadelvűség álarca mögé bújt nemesi önzést. Elpusztulnak a maradás emberei is, akik összecserélik a hazát a háznéppel, a multat a mosttal. A semlegesekben mindkét tábor hibája megvan az ingadozással növelve. Erély és Lelkesedés oltárán nem ezek az önző, kapzsi nemesek tesznek fogadalmat új életre:

»... De csak a *kicsinyek s együgyűek*
Jöttenek ám: idegen képek, kiket a megye népe
Még ki nem ismert...«

Arany a »kicsinyek és együgyűek«, a nép oldaláról bírálta a megyei életet és világosan megmutatta a kiutat egy olyan életbe, ahol a kicsinyek és együgyűek lesznek »gazdag polgárai gazdag e honnak«, »boldog polgárai boldog e honnak«, »értelmes polgárai művelt e hazának«.

Arany nem volt Petőfi értelmében vett forradalmár, de nem volt az események fölött álló, »pártatlan« költő sem. Politikai nézőpontja a parasztság sorsa volt. Önmagát így jellemzi Petőfihez írt versében:

»S mi vagyok én, kérded? Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa...«

Dózsáról akar eposzt írni; egy vonással, ami »kardvonás is lehet« akarja megtoldani a politikai nullák hatalmát, hogy »számtalan nagy szám« legyen; a népnek a forradalomhoz való jogát bizonyítja a »Nép Barátjában« írt cikkében. Ennek a paraszti érzésnek, melynek az események és Petőfi adott forradalmi lendületet és nem apolitikusságának volt első irodalmi megnyilatkozása »Az elveszett alkotmány«.

BISZTRAY GYULA:

Sárosi Gyula Arany Trombitája

A szabadságharc centenáriumán az irodalomtörténet nem mellőzheti azon mű emlékének följújtását, amely Petőfi versei mellett a legnagyobb hatású költői megnyilatkozás volt 1849-ben.

Ne érjük be a szokványos áldozati füsttel! Igyekezzünk inkább ezúttal pótolni a mű jobb megértéséhez szükséges tudnivalókat! Ez a feladat részint politikai tekintetek, részint filológiai mulasztások miatt hárul reánk a multból.

Az utókor az *Arany Trombitát* szerzőjével együtt mondhatni teljesen elfeledte. Önáltatás volna ugyanis azt állítani, hogy él még az író, akinek nevét már az irodalomtörténet is csak egyre kurtább mellékmondatokba szorítja. Sárosi Gyula művei utoljára Abafi Lajos »Nemzeti Könyvtár« c. (vállalatában (1881—83.) jelentek meg. Az időközben eltelt két embernyom óta csak néhány lírai költeménye látott ismét napvilágot egy-egy antológiában. Túlzás nélkül mondhatjuk tehát, hogy az *Arany Trombitát* egypár szakemberen kívül ma már senki sem ismeri.

Am közelebbi vizsgálatát nemcsak az évforduló alkalmisága indokolja, hanem az eddigi Sárosi-irodalom revíziójának szükségessége is. Mert ama bizonyos »politikai tekintetek« úgyszólván a legutóbbi évekig gátolták az esetleges közönségérdeklődés megnyugtató kielégítését. A téma ugyanis — Sárosi dinasztiaellenes kifakadásai miatt — sokáig igen kényes volt, s az elmúlt korok irodalomtörténetének opportunizmusa végül is a mű általánosságokba burkolt sablonos jellemzésére vezetett.

I. A Sárosi-irodalom. Petőfi és Sárosi. Toldy Ferenc, a kiegyezés táján, Sárosinak még csak egy odavetett megjegyzést juttat. *A magyar nemzeti irodalom történetének* »A classicisták epigonjai« c. fejezetében ugyanis mindössze annyit mond róla, hogy a hazafiúi érzésnek »már erősb hangot ad«, mint Kerényi Frigyes.¹⁾

Az *Arany Trombita* irodalomtörténeti értékelése voltaképpen Gyulai-val kezdődik, mert »Toldy még csak meg sem merte említeni e forradalmi verset. Gyulai szerint a vers elsősorban politikai irányműnek tekintendő s nem költői alkotásnak; hatása is csak politikai volt s »a nép-nemzetes költői irány fejlődésében« nem játszott szerepet.»²⁾ Gyulai e megállapítását

¹⁾ Pest 1864—1865. 377. l., sőt még a 2., jav. kiadásban is: 1868. II. köt. 143. l.

²⁾ Bp. Szle. 1866. V. köt. és Gyulai Pál *Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye*, 1297. 247—248. l.